

Ways of Power Transition in Folktales of Iran*

Mostafa Sa'adat¹

1. Introduction

King, prince, and queen are among the most frequently used words in Iranian folktales. Several folktales are about these fictional characters. Real events of society have been fictionalized by the creators of the folktales. Commonalties, as the listeners and supporters of these tales for over thousands of years, wanted to hear about their pains, insufficiencies, as well as the beauties and gifts of their society and everyday life in these tales. Therefore, the dedicated and talented narrators of folktales were continuously moving with the times and synchronizing themselves. In this way, folktales are a huge and unique collection of cultural and historical facts of Iranian society.

Folklore of each society are usually the result of the experiences and events of ordinary people of that society (Tamimdari 2011, p.22). Folklore is the logical continuation of social activities, and is, therefore, not luxury and fancy, and completes the work and social activities, and is a perfect tool to improve the quality of life (Zolfaqhari 2015, p.16). Obviously, the most important function of folktales, besides their entertaining feature, is their educational role (Tamimdari 2011, pp.56-57; Zolfaqhari 2015, p.16).

The content of folktales is very realistic (Zolfaqhari 2015, p.16; Jafari-Qanavati 2007, pp.82-87) and shows adventures of ordinary people in society. On the other hand, these tales narrate the stories of people fighting against the tyrants and powerful people (Zolfaqhari 2015, p.102); therefore, they rightfully reflect people's desire and ambition for freedom and justice (Zolfaqhari 2015, p.17). That is the reason why these folktales would shed light on the social and cultural dark sides of this country's history. Former

*Date received: 22/04/2018

Date accepted: 04/12/2018

Email:

saadat@shirazu.ac.ir

1. Professor of Genetics Shiraz University, Shiraz, Iran.

studies have shown very good agreement between the events which happen in folktales with those that happen in societies.

The ways in which they happen are a great part of collected history of Iran. Most likely, different ways of gaining power are mentioned in Iranian folktales, However, there has not been a study about this subject in folktales.

2. Methodology

In this paper, we want to study the power transition in folktales and compare them with the documented events in the history of Iran. The Iranian folktales used in this study are from the eastern, western, northern, southern and central regions of this country.

Different ways of power transitions in Iranian folktales are by inheritance (from father to his son or daughter), marrying the monarch's daughter, conquest, coup, soft coup and flying the Homa. By studying the history of Iran, one could find different examples for all these different methods, except for reaching to power by flying the Homa.

3. Discussion

It is said in many folktales that a person enters a city, while people were gathered in a place. The newcomer finds out that the monarch of the land is dead, and the gathering is for choosing the new monarch. The tradition of that city to choose the new monarch was to fly a bird, and everyone would accept the monarchy of the person whom the bird will land on.

Flying the Homa is the weirdest way of choosing a monarch in folktales. One cannot easily find a similar case in history. To do so, we should look at the beliefs of our forebearers. In ancient Iran, there was a belief that a person deserves to be a monarch who has charisma. Companionship of charisma with monarch, was not only the proof of legitimacy of his reign, but also guaranteed his victory against enemies and his success in managing the society. In case of not having charisma, one's efforts will not pay off; if he was not monarch, he would not become one, and if he was, the foundations of his reign would become loose and weak and would be defeated by someone who has charisma.

Deep influence of Zurvani Faith on Iranian beliefs is of great importance. The most important course of this faith, which has had a great influence on function of all Iranian society, is true belief in fate and determinism (Zaehner 2005, pp.379-397). Believers in Zurvan accepted that the results of each

action has been determined before and could not be changed; so one has to be satisfied and happy with one's share in life, control one's emotions and let destiny play its role until it's time to pass away (Ibid, p.410). In this way, accepting fate, makes one happy and guaranties stability of the society.

If it is written in one's destiny that he is supposed to be the monarch, this means that he has charisma, and without doubt, he will become the monarch. Accepting the fact that you cannot fight against fate is very important and deserves attention. As sitting on a throne is fate and destiny of the person who has became the monarch, the whole society should accept his reign and should not try to dethrone him, as there is no way to change the destiny.

In general, bird is the symbol of the celestial world (Chevalier & Gheerbrant 2009, vol. 2, p. 197). Moreover, every bird is representative of other symbols, for example, Hawk represents the Sun (Ibd, vol 2: 23) and Sun is a symbol of empire (Ibd, vol. 3, p.120); dream of an eagle or its observation, was a symbol of a mighty emperor (Ibd, vol. 4, p.296); in the Medes and Persis eras, eagle was the symbol of victory (Ibd, vol. 4, p.294-295); in the standard of the Achaemenid empire was a golden eagle with tighten wings on a spear, which showed the power of Persians in winning the wars (Ibd, vol. 4, p. 295). Homa is a mythical bird, the decrypting of which relates to the concepts of the government and luck. Homa was the manifestation of charisma (Ibd, vol. 5, pp. 588-589). Head, is the symbol of activity of the active principle, consisting of the governing and commanding forces. Moreover, Head is the most noble part of human body and is where the king puts the crown on (Ibd, vol. 3, p.526). Sky is the symbol of mavara (supernatural world), power, survival and sanctity (Ibd, vol. 1, p. 186).

Therefore, considering the belief in unchangeable fate and destiny in Zurvani Faith, which certainly majority of the society believed in for many decades, justifies choosing a monarch by flying and landing the Homa, which has been repeated in folktales for many times. Flying the Homa, and its intended landing (symbol of unchangeable destiny) from sky (symbol of mavara and sanctity) on head (the most noble part of the human body, where the crown is putted and the symbol of power of reign) of a person who has just entered a fictional city, points to the fact that the commonalties must know it was destiny that made him the monarch and it was a god blessing, and as he is their monarch now, not only should they not protest against him, but they should also welcome him and pretend to be happy.

These folktales have high frequency. Maybe the reason is to make people accept changes and try not to dethrone a monarch, after being chosen. Therefore, the rulers always immaterially supported these kinds of folktales. As the result of this kind of logic, the commonalties and even the elites of the society did not respect their will and in the power conflicts, not only did they not act actively, they did act very passively.

It is obvious that in these kinds of tales, people are waiting for the entrance of a person, who could have defeated the last monarch. The gathering is not for choosing the new monarch but is for declaring royalty and happiness for the fortune of the newcomer.

4. Conclusion

It is told in folktales that the power transition, besides becoming the monarch by inheritance from father to his son or daughter, or even son-in-law, could be by conquest or coup. There are many similarities between events and their frequencies in folktales and real history of this country. Flying the Homa is such an example in the tales. The effect of Zurvani beliefs, e.g. the unchangeable fate and destiny, is a very important fact in power transition, which has an obvious manifestation in folktales. When people can accept the transition of power from one group to the other, and accept that as destiny, it is clear that the transition of power from father to one of his sons or from a king to one of his relatives would be accepted more easily.

Keywords: Iranian languages, Khotanese, Weighing, Units of length, Units of Width and distance

References [In Persian]:

- Amiri-Kalejoei K. (2008). Laki's folkates. Tehran: Soreh Mehr.
- Anjavi-Shirazi, S. A. (2014a). Dokhtare narang-o toranj. Tehran: Amir Kabir.
- Anjavi-Shirazi, S. A. (2014b). Gol beh Ssenobar che kard?. Tehran: Amir Kabir.
- Anjavi-Shirazi, S. A. (2015a). Gol-e bomadaron. Tehran: Air Kabir.
- Anjavi-Shirazi, S. A. (2015b). Arosak-e sange sabor. Tehran: Air Kabir.
- Ardalani, S. (2003). Folktales of Bushehr province. Bushehr: Bushehr press.
- Azadeh, H. (2001). Folktales of Fars. Tehran: Markaz.

- Azarshab, H. (2000). Folktales of Kohkiloie and BourAhmand. Shiraz: Takht-e Jamshid.
- Behrangi, S., & Dehqani, B. (2002). Azarbaijanis folktales. Tehran: Majid.
- Beladi M. (2002). Collections of folktales from south of Iran. Tehran: Pazineh.
- Chevalier, J., & Gheerbrant, A. (2009). Dictionnire des symboles: mythes, reves, coutumes (S. Fazaeli, Trans.). Tehran: Jihun.
- Eftekharzadeh, M., & Ejad, Q. (2009). Baluchi's folktales. Tehran: Cheshmaeh.
- Elwell-Sutton. L. P. (2003). Die erzählungen der masdiGalin hanom. Tehran: Markaz.
- Halvachi-Nashlaji, A. (2014). Nashlaji stories. Qom: Majma-e Zakhæer Islami.
- Hesampour, S., & Azim, J. (2011). Folktales from Kohmar-e Sorkhi. Shiraz: Sivand.
- Jafari, B., & Jafari, R. (2012). Lapoei (Vol. 2). Shiraz: Elaf.
- Jafari-Qanavati, M. (2007). Folktales from around Iran. Tehran: Radio research center.
- Katoziyan, M. A. (2013). Iranian. Tehran: Markaz.
- Khazaei, H. R. (2003). Khorasan's folktales (Vol. 7). Mashhad: Mahjan.
- Khazaei, H. R. (2006). Khorasan's folktales (Vol. 10). Mashhad: Mahjan.
- Kiani, M. (2007). Folktales of eil-e Qashqæei. Shiraz: Kian Nashr.
- Mihan-Dost, M. (1999). Noh-klid. Tehran: Toss.
- Mihan-Dost, M. (2001). Folktales of khab. Tehran: Markaz.
- Mihan-Dost, M. (2002). Folktales of pahlevani-taqazoli. Tehran: Markaz.
- Pak, A. (2012). Iranian folktales. Tehran: Tandis.
- Qatali, S. (2010). Seventy folktales form Bandar Khamir (Hormozgan). Shiraz: Elaf.
- Rahmai, R. (1998). Dari's folktales. Tehran: Sorosh.
- Rahmanina, D. (2000). Lori's folktales. Tehran: Markaz.
- Razavi-Nemat-Ollæei, S. (2006). Kerman's folktales. Tehran: Afkar.
- Saadat, M. (2017). Consanguineous marriages in folktales of Bandar Khamir and Bastak. Cultural Journal of Hormozgan, 9:23-32.
- Sadat-Ashkevari, K. (2014). Folktales of Barzrod. Tehran: Hezar Kerman.
- Salehi, K. (1998). Bag-hæe blorin khilal. Tehran: Markaz.
- Sarfi, M. R. (2008). Kerman's folktales. Kerman: Center of Kerman-Shenasi.

- Shabani, H. (2007). Nehbandan diyar-e Khorshid. Tehran: Rozegar.
 - Tamindari, A. (2011). Folklore. Tehran: Hangameh.
 - Taslimi, A. (2011). Investigation and classification of Gilani's folktales. Rasht: Elia.
 - Vakilian, S. A. (2003). Folktales. Tehran: Markaz.
 - Zaehner, R. C. (2005). Zurvan, a Zoroastrian dilemma (T. Qaderi, Trans.). Tehran: Amir Kabir.
 - Zolfaqhari, H. (2015). Folk language and literature of Iran. Tehran: SAMT.
- [in English]**
- Sa'adat, M. (2007). Consanguinity marriages in Iranian folktales. Community Genetics, 10, 38-40.

مجله مطالعات ایرانی

دانشکده ادبیات و علوم انسانی

دانشگاه شهید باهنر کرمان

سال هجدهم، شماره سی و پنجم، بهار و تابستان ۱۳۹۸

شیوه‌های انتقال قدرت در اوسنه‌های عامیانه ایران*

دکتر مصطفی سعادت^۱

چکیده

اوسنه‌های عامیانه ایرانی در بردارنده مجموعه‌ای عظیم از واقعیت‌های فرهنگی و تاریخی جامعه ایرانی است. دقت در افسانه‌ها می‌تواند به روشن شدن زوایای تاریک تاریخ اجتماعی و فرهنگی کشور کمک شایانی کند. چگونگی به «قدرت رسیدن شاهان» و «انتقال قدرت» از شاهی به شاهی دیگر، بخش عظیمی از تاریخ مدون ایران را به خود اختصاص داده است. در این مقاله در پی بررسی شیوه‌های «انتقال قدرت» در افسانه‌ها و مقایسه رخدادهای توصیف شده در آنها با وقایع تاریخی هستیم. در اوسنه‌ها روایت شده که «انتقال قدرت» علاوه بر رسیدن تاج و تخت شاهی از پدر به پسر یا دختر یا داماد، می‌تواند نتیجه جنگ و کودتا نیز باشد. مشابهت‌های بسیاری بین افسانه‌ها و تاریخ از نظر نوع و فراوانی رخدادهای وجود دارد. پرواز دادن «مرغ سلطنت» و نشستن آن بر سر فردی که باید «به شاهی بر او آفرین» خواند، از جمله روش‌های رسیدن به شاهی در داستان‌ها است. تاثیر باورهای «زروانی» اعتقاد به «قسمت» و «تقدیر غیرقابل تغییر» در انتقال قدرت، نمودی شایان توجه در اوسنه‌ها دارد. هنگامی که مردمی انتقال قدرت را از گروهی به گروهی دیگر نتیجه «قسمت» بدانند، بدیهی است که انتقال تاج و تخت شاهی از پدری تاجدار به یکی از پسرانش و یا از شاهی به یکی از خویشاوندان نزدیکش را بسیار ساده‌تر خواهند پذیرفت.

واژه‌های کلیدی: انتقال قدرت، مرغ سعادت، تاریخ، افسانه عامیانه.

تاریخ پذیرش نهایی مقاله: ۱۳۹۷/۰۹/۱۳
saadat@shirazu.ac.ir

* تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۹۷/۰۲/۰۲
نشانی پست الکترونیک نویسنده:

۱. استاد رشته ژنتیک دانشگاه شیراز، ایران.

۱. مقدمه

«شاه»، «شاهزاده»، «زن شاه»، «دختر شاه»، «پسر شاه» و «وزیر» از جمله پربسامدترین واژه‌ها در اوسنه‌های عامیانه ایرانی هستند. شماری از اوسنه‌های عامیانه پیرامون این شخصیت‌های افسانه‌ای شکل گرفته‌است. رخداد‌های واقعی در اجتماع، دست‌مایه تخیل به‌وجودآوردگان افسانه‌های عامیانه بوده‌است. «توده مردم» در طول هزاران سال شنونده و حامی این داستان‌ها بوده و تمایل داشته‌اند که در افسانه‌ها، دردها، کمبودها و همچنین زیبایی‌ها و نعمت‌های موجود در جامعه و زندگی روزمره خود را مشاهده کنند؛ بنابراین راویان سخت‌کوش و خوش‌ذوق اوسنه‌ها، به‌طور دائم در حال تغییر دادن و یا به‌روزرسانی آنها بوده‌اند. بدین ترتیب اوسنه‌ها، مجموعه‌ای عظیم و بی‌بدیل از واقعیت‌های فرهنگی و تاریخی جامعه ایرانی در خود دارد.

«فرهنگ عامه» هر جامعه اغلب زائیده تجربه و روی‌دادهای زندگی مردم عادی همان جمعیت است (تمیم‌داری، ۱۳۹۰: ۲۲). «ادب عامه» ادامه منطقی فعالیت‌های اجتماعی است و به همین خاطر نه تنها تجملی و ترفنی نیست که مکمل کار و فعالیت اجتماعی است و ابزاری مناسب برای ارتقای کیفیت زندگی است (ذوالفقاری، ۱۳۹۴: ۱۶). پرواضح است که مهمترین کارکرد اوسنه‌های عامیانه، در کنار جنبه سرگرم‌کنندگی آنها (ذوالفقاری، ۱۳۹۴: ۱۶؛ تمیم‌داری، ۱۳۹۰: ۵۶)، نقش تعلیمی و آموزشی آنهاست (تمیم‌داری، ۱۳۹۰: ۵۷).

محتوای افسانه‌های عامیانه بسیار واقع‌گرایانه است (جعفری‌قنواتی، ۱۳۸۵: ۸۲-۸۷؛ ذوالفقاری، ۱۳۹۴: ۱۶) و نشان‌دهنده ماجراهای زندگی مردم عادی جامعه است. از سویی دیگر این داستان‌ها روایت‌کننده مبارزه مردم با زورگویان و صاحبان قدرت است (ذوالفقاری، ۱۳۹۴: ۱۰۲)؛ بنابراین در آنها آمل و آرزوهای عدالت‌خواهانه و آزادی‌خواهی انعکاسی شایسته یافته‌است (ذوالفقاری، ۱۳۹۴: ۱۷). از همین روست که دقت در افسانه‌های عامیانه می‌تواند به روشن شدن زوایای پنهان و تاریک تاریخ اجتماعی و فرهنگی این مرز و بوم کمک شایان توجهی کند. پژوهش‌های پیشین نشان داده‌اند که همخوانی بسیار بالایی بین رخداد‌هایی که در داستان‌های عامیانه روایت می‌شود با آنچه که در جمعیت‌ها به وقوع می‌پیوندد، وجود دارد. به‌طور مثال نشان داده‌شده‌است که در جمعیت‌هایی که هم‌اکنون ازدواج با خویشاوند فراوانی بالایی دارد، در داستان‌های عامیانه جمع‌آوری‌شده از همان مناطق نیز، ازدواج با خویشاوند شیوع بیشتری دارد (سعادت، ۲۰۰۷: ۳۸-۴۰؛ سعادت، ۱۳۹۶: ۲۳-۳۲). این همبستگی به حدی قوی است که امروزه به دشواری می‌توان به شاخصی در جمعیت دست یافت که بتواند فراوانی فعلی ازدواج با

خویشاوند را برآورد کند؛ همچنین خویشکاری‌های زنانه در افسانه‌های عامیانه بیرجند مورد بررسی قرار گرفته و نشان داده شده که خویشکاری شیرانه از بیشترین بسامد برخوردار است که نشان دهنده نگرش منفی جامعه به زنان است (قربانی جویباری و جلیلیان ۱۳۹۶: ۸۱-۹۸). تحلیل نقش‌های قهرمانان زن در افسانه‌های عامیانه، نشان دهنده محرومیت‌های اجتماعی و آرزوهای دست نیافتنی زنان در جامعه است (بیات، ۱۳۸۹: ۸۷-۱۱۵). نظام باورها در قصه‌های عامیانه ایرانی نیز مورد پژوهش قرار گرفته است (عرفانی بیضائی و رحیمی، ۱۳۹۴: ۹۹-۱۱۸).

چگونگی به «قدرت رسیدن شاهان» و «انتقال قدرت» از شاهی به شاهی دیگر، بخش عظیمی از تاریخ مدون این کهن مرز و بوم را به خود اختصاص داده است. به احتمال زیاد در افسانه‌های عامیانه‌ی ایرانی به «شیوه‌های گوناگون دست‌یابی به قدرت» نیز پرداخته شده است. با این وجود تاکنون پژوهشی پیرامون شیوه‌های انتقال قدرت در اوسنه‌های عامیانه صورت نگرفته است. در این نوشته به دنبال بررسی «انتقال قدرت» در افسانه‌های عامیانه و مقایسه آن با وقایع ثبت شده در تاریخ ایران هستیم. افسانه‌های عامیانه مورد استفاده در این پژوهش از مناطق شرقی، غربی، شمالی، جنوبی و مرکزی کشور جمع‌آوری شده‌اند.

۲. بحث و بررسی

۲.۱. انواع انتقال قدرت

۲-۱-۱. رسیدن تخت شاهی از پدر به پسر

در بسیاری از اوسنه‌ها «پادشاهی» از پدری «تاجدار» به پسرش رسیده است. این گونه داستان‌ها را می‌توان به دو دسته زیر تقسیم کرد:

الف. داستان‌هایی که در آنها شاهی نمی‌میرد تا پسرش جانشین پدر تاجدارش شود ولی چنان روایت می‌شود که این شیوه، پذیرش همگانی دارد. در شمار زیادی از افسانه‌ها، شاه به پیری رسیده و چون فرزند پسرش ندارند، در غم و اندوهی جانکاه به سر می‌برد. در اکثر قریب به اتفاق موارد شاه با استمداد از نیرویی ماوراء طبیعی، صاحب فرزند می‌شود و بدون اینکه پادشاه بمیرد، خاتمه می‌یابد («افسانه طاهر و زهره»، رحمانی، ۱۳۷۷: ۵۶۱-۵۶۷؛ «جان تیغ و چل گیس»، الول ساتن، ۱۳۸۶، ۲۱-۵۲؛ «پرنده آبی»، تاکه‌هارا و وکیلان، ۱۳۸۱: ۳۰۶-۳۱۰؛ «نیمه کون اسب سوار»، انجوی شیرازی نارنج و ترنج، ۱۳۹۳-الف: ۳۱۷-۳۲۳؛ «ملک محمد تجار»، آزاده، ۱۳۸۰: ۱۰۰-۱۰۷؛ «داستان یان اقول»، کیانی، ۱۳۸۶: ۱۳۸۶-۱۱۸؛ «شمشیر هفت محمدی»، آذرشب، ۱۳۷۹: ۹۳-۹۵؛ «قصر مکلل الجواهر»، قتالی،

۱۳۸۹: ۳۰۷-۳۱۵: «شاهزاده حلوافروش»، بهرنگی و دهقانی، ۱۳۸۱: ۲۶۴-۲۷۲؛ «زهره خانم و طاهامیرزا»، آقامحمدی، ۱۳۷۴: ۴۶-۴۹؛ «سیب سحرآمیز»، میهن دوست، ۱۳۸۱: ۴۶-۶۱؛ «اسب چهل کره»، صرفی، ۱۳۸۷: ۳۷۵-۳۷۸).

ب. در شماری از داستان‌ها، شاه دارای یک یا چند فرزند پسر است و «انتقال قدرت» از پدر به پسر صورت می‌گیرد. در برخی از افسانه‌ها بیان شده که شاهی از پدر به پسر به ارث رسیده است، احتمالاً این شاهان دارای یک فرزند پسر بوده‌اند («خنجر پادشاه»، خزاعی، ۱۳۸۲: ۱۶۵-۱۸۹؛ «خسرو به گل چه کرد؟»، صالحی، ۱۳۷۷: ۹-۱۵؛ «کره سیاه»، و کیلیان، ۱۳۸۲: ۵۹-۶۹؛ «انگشتر زنه‌مارون»، و کیلیان، ۱۳۸۲: ۱۸۴-۱۹۰؛ «راز گل با صنوبر»، رحمانیان، ۱۳۷۹: ۲۳۴-۲۴۰؛ خیانت قاضی و وزیر»، الول ساتن، ۱۳۸۶: ۵۳-۶۷؛ «راز جواهرات چشمه»، پاک، ۱۳۹۱: ۱۱۹-۱۲۱؛ «دلارام و شاهزاده»، انجوی شیرازی، ۱۳۹۴-۱۵۳: ۱۵۸؛ «ملک خورشید»، انجوی شیرازی، ۱۳۹۴: ب-۲۹۹-۳۰۷).

در شماری از اوسنه‌ها، شاه چندین (و اغلب سه) فرزند پسر دارد. در «اسب با وفا» (آذرافشار، ۲۰۰-۲۲۰) تاج به بزرگترین پسر شاه می‌رسد. اما در بسیاری از داستان‌ها، شاه به منظور اینکه از میان سه پسرش، یکی را به جانشینی انتخاب کند، از آنان «آزمون» به عمل می‌آورد. جالب اینکه فرزند سوم، شایستگی بیشتری از خود بروز می‌دهد و به جانشینی برگزیده می‌شود («ملک محمد»، صرفی، ۱۳۸۷: ۳۴-۳۶؛ «ملک ابراهیم»، صرفی، ۱۳۸۷: ۳۹-۴۴؛ «امتحان سه پسر پادشاه در اصفهان»، الول ساتن، ۱۳۸۲: ۴۶۶-۴۷۱؛ «برادرها»، امیری کله‌جویی، ۱۳۸۷: ۷-۲۶؛ «انس پری»، رحمانیان، ۱۳۷۹: ۱۹-۲۷؛ «پسر پادشاه و قورباغه»، پاک، ۱۳۹۱: ۱۴۱-۱۴۳؛ «باغ سیب»، پاک، ۱۳۹۱: ۱۶۳-۱۷۲؛ «برگ خاک ظلمات»، میهن دوست، ۱۳۸۷: ۲۵-۲۹؛ «نی»، میهن دوست، ۱۳۸۷: ۳۷-۴۱؛ «دیو باد هند»، میهن دوست، ۱۳۸۱: ۸۴-۹۲؛ «اسب سه‌پا»، میهن دوست، ۱۳۸۱: ۱۶۱-۱۶۶؛ «شاهزاده شجاع»، میهن دوست، ۱۳۸۱: ۱۸۹-۲۰۵؛ «چهل مادیون»، اردلانی، ۱۳۸۲: ۴۳-۵۶).

در اکثریت قریب به اتفاق موارد، آزمون به عمل آمده، بسیار ساده، سطحی و ابتدایی است، به طوری که نتیجه آزمون نمی‌تواند نشان‌دهنده قدرت رهبری فرد برگزیده باشد؛ مثلاً پادشاهی به سه پسرش می‌گوید که هر کدام از شما که توانست همسری انتخاب کند که خوش مزه‌ترین کیک را برای من آماده نماید، همو ولیعهد من خواهد شد («پسر پادشاه و قورباغه»، پاک، ۱۳۹۱: ۱۴۱-۱۴۳). در «سه پسر» (صرفی، ۱۳۸۷: ۲۵۷-۲۵۸) شاهی سه بار از سه پسرش آزمون به عمل می‌آورد تا جانشینش را انتخاب کند. موضوعات مورد آزمون عبارتند از آوردن قشنگ‌ترین فرش برای شاه، آوردن قشنگ‌ترین انگشتری برای شاه و به

همسری برگزیدن بهترین دختر (توسط شاهزاده‌ها). در «پسر شاه پریون» (اردلانی، ۱۳۸۲: ۱۰۵-۱۱۲)، شاهی سه پسر دارد. وی در هنگام مرگ، پسران را وصیت می‌کند، ولی در مورد اینکه چه کسی شاه شود و چگونه کشوداری کند سخنی نمی‌گوید. در ادامه داستان متوجه می‌شویم که شخص دیگری شاه شده است. در داستان نیز مشخص نمی‌شود که چگونه انتقال قدرت صورت گرفته است.

در طول تاریخ پرفراز و نشیب ایران، زمان‌های انتقال قدرت از اهمیت بسزایی برخوردار بوده است. معمولاً در این هنگام مدعیان متعددی با هم به نزاع می‌پرداخته‌اند. این مدعیان از درون یا از بیرون از خاندان حاکم بوده‌اند. مدعیان درون خاندانی از بین پسران، برادران و برادرزادگان شاه متوفی بوده‌اند. مدعیان برون خاندانی از میان مشاوران، فرماندهان لشکر، حکمرانان منطقه‌ای و کسانی که در حاکمیت سهمی جزیبی داشته، سر بلند می‌کرده‌اند. پس از مرگ «شاهی مستبد»، در جامعه خلا قدرت ایجاد می‌شده و چون «قاعده» مشخص و روشنی برای «تعیین جانشین شاه» وجود نداشته، مدعیان قدرت راهی جز نزاع‌های خونین نداشته‌اند (کاتوزیان، ۱۳۹۲-الف: ۱۰-۱۵). این موضوع در داستان‌های عامیانه بخوبی و روشنی گزارش شده است؛ مثلاً در «انس پری» (رحمانیان، ۱۳۷۹: ۱۹-۲۷) روایت شده که هر کدام از پسران شاه متوفی مدعی بودند که شاهی حق اوست. در «ملک محمد و طلسم دختر شاپور شاه» (الولساتن، ۱۳۸۲: ۸۰-۸۱) روایت شده که شاهی سه پسر دارد که پس از مردن وی این سه پسر یکی پس از مرگ دیگری به شاهی می‌رسند.

احتمالاً نبود ملاک قانونی مشخص برای جانشینی و اینکه قشر نخبه جامعه و توده مردم چاره‌اندیشی شاهان برای تعیین جانشین را نمی‌پذیرفته‌اند، باعث شده که در افسانه‌ها ملاک‌ها و مفاد آزمون بسیار سطحی و حتی مبتدل روایت شوند. البته در برخی از اوسنه‌ها، شرایطی که پادشاه برای تعیین جانشین بیان می‌کند واقعا می‌تواند قدرت مدیریت و تدبیر فرزندان را به خوبی بیازماید؛ مثلاً در اوسنه «لیاقت» (جعفری و جعفری، ۱۳۹۱: ۲۶۷-۲۷۰) پادشاهی دو پسرش را فرا می‌خواند و به آنان می‌گوید که سه خطر مهم، کشور و حکومت آنان را تهدید می‌کند که عبارتند از: خطر ناشی از تخریب سد، شورش مردمی به خاطر فقر و تنگدستی و بیداری همیشگی دشمن. او می‌گوید کسی که بتواند این خطرها را مرتفع کند، وارث تاج و تخت خواهد شد.

در تعدادی از اوسنه‌ها آمده است که شاهی می‌خواهد پسر خود را بکشد ولی پس از شنیدن سخن «وزیر» یا یکی از اطرافیان، او را نمی‌کشد و تبعیدش می‌کند («شاهزاده و ملکه خاتون»، آذرافشار، ۶۷-۸۳). همچنین روایت شده که پادشاهی قصد داشته تا پسرش

۱۶۰ / شیوه‌های انتقال قدرت در اوسنه‌های...

را مسموم کند («ابر»، آذرافشار، ۱۶۸-۱۸۲). جالب اینکه در عالم افسانه به روایت‌هایی برمی‌خوریم که پسر، قصد جان پدر می‌کند تا به شاهی برسد («شاه و پسرش»، انجوی شیرازی، ۱۳۹۳-ب: ۲۰۰-۲۰۳). در «ملک محمد و دیو یک لنگو» (انجوی شیرازی، ۱۳۹۳-ب: ۱۹۲-۱۹۶) شاهی سه پسر دارد. کوچکترین پسر شاه، پس از کشتن دو برادر و پدرش، بر تخت شاهی می‌نشیند. در «ملک محمد» (بهرنگی و دهقانی، ۱۳۸۱: ۱۱۰-۱۲۲) کوچک‌ترین پسر شاه، دو برادر بزرگتر از خود را می‌کشد تا به شاهی برسد. به این ترتیب عجیب نیست کار شاه افسانه‌ای که برای حفظ قدرتش، به کشته شدن برادرزاده‌هایش رضایت می‌دهد («تقدیر نویس»، تاکه‌هارا و وکیلان، ۱۳۸۱: ۱۶۲-۱۶۴).

در طول تاریخ کم نبوده پسرانی که برای شاه‌شدن، پدران خود را در تنگنا قرار داده تا کناره‌گیری کنند؛ همچنین اندک نبوده شمار پسرانی که با کشتن پدر برجایش نشستند و بسیار بوده کسانی که که با قساوت قلب اطرافیان خود را به کام مرگ فرستادند تا به قدرت برسند. از سوی دیگر کم نیست شمار شاهانی که صرفاً به دلیل سوءظنی که نسبت به فرزند یا یکی از اطرافیان خویش پیدا می‌کردند، دستور می‌دادند آنان را زندانی کنند یا از نعمت بینایی محروم‌شان کنند یا آنان را بکشند. جالب اینکه این کارها را از دیگران مخفی نیز نمی‌کردند، زیرا می‌خواستند برای دیگران درس عبرت باشد تا از انعقاد نطفه توطئه پیشگیری شود. در طول تاریخ، این‌گونه برخوردهای خشونت‌بار بدون منطق، به فراوانی اتفاق افتاده‌است؛ بنابراین اوسنه‌های عامیانه در این مورد شبیه آینه‌ای عمل کرده و می‌توان نشان کشت و کشتار برای رسیدن به شاهی یا حفظ آن را مشاهده کرد.

۲-۱-۲. رسیدن شاهی از پدر به دختر

در «ابراهیم ادهم» (خزاعی، ۱۳۸۵: ۱۵-۲۸) پس از مردن شاهی که فرزند ذکوری ندارد، شاهی به دخترش می‌رسد؛ شاه وصیت می‌کند که پسر دخترش (نوه وی) پس از مادرش به شاهی برسد. در «لیاقت» (جعفری و جعفری، ۱۳۹۱: ۲۶۷-۲۷۰) پادشاهی به دختر یکی از پسران شاه می‌رسد. به شاهی رسیدن زنان رخدادی با بسامد بسیار پایین در اوسنه‌ها است. در ایران اکثریت قریب به اتفاق شاهان، مرد بوده و شمار اندکی از زنان به شاهی رسیده‌اند؛ بنابراین افسانه با تاریخ واقعی این مرز و بوم دارای تشابه بسیار بالایی است.

۳-۱-۳. انتقال قدرت به واسطه ازدواج با دختر پادشاه

در برخی از داستان‌ها، تاج و تخت به داماد شاه می‌رسد («تقدیر»، صرفی، ۱۳۸۷: ۵۳-۵۶؛ «اسب طلایی بالدار»، صرفی، ۱۳۸۷: ۳۴۹-۳۵۰؛ «بحری»، امیری کله‌جویی، ۱۳۸۷: ۶۹-۸۶؛ «پسرک تنبل»، تسلیمی، ۱۳۹۰: ۱۷۱-۱۷۲؛ «خواب پادشاه»، صالحی، ۱۳۷۷: ۹۸-

۱۰۲؛ «قصه پسر یتیم و دختر پادشاه»، شبانی، ۲۱۳-۲۱۶؛ «چشم قورباغه قشنگه»، نادری، ۴۶-۵۵؛ «دختر پادشاه زرننگ و دانا»، رضوی نعمت‌الهی، ۱۳۸۵: ۱۵-۲۳، «کره اسب با هوش و سحرآمیز»، رضوی نعمت‌الهی، ۱۳۸۵: ۴۱-۵۲؛ «علی میش‌زا»، رحمانیان، ۱۳۷۹: ۱۷۸-۱۸۹؛ «نصیر و نسترن»، آذرفشار، ۲۳۳-۲۷۳؛ «داماد فداکار»، افتخارزاده و همکاران، ۱۳۸۸: ۱۷۱-۱۷۴؛ «آکچلک»، انجوی شیرازی، ۱۳۹۴-الف: ۹۷-۱۰۳؛ «خیانت قاضی و وزیر»، الول ساتن، ۱۳۸۶: ۵۳-۶۷؛ «کره اسب دریایی»، الول ساتن، ۱۳۸۶: ۱۲۶-۱۴۵؛ «پسر خارکن و ملابارزجان»، انجوی شیرازی، ۱۳۹۳-ب: ۴۱۳-۴۱۹؛ «مغول دختر»، بلادی، ۱۳۸۱: ۹-۲۰؛ «عقیده»، میهن دوست، ۱۳۸۷: ۵۲-۵۷؛ «طلسم شکن»، میهن دوست، ۱۳۸۱: ۶۲-۷۴؛ «دژ پولادین»، میهن دوست، ۱۳۸۱: ۷۵-۸۳؛ «دختر پادشاه و چوپان»، اردلانی، ۱۳۸۲: ۱۷۶-۱۷۹). این انتقال قدرت ممکن است به طور مسالمت‌آمیز رخ دهد یا اینکه داماد، شاه را مجبور به کناره‌گیری کرده باشد. در برخی از افسانه‌ها شائبه کشته‌شدن شاه توسط داماد وجود دارد («صمد»، آذرفشار، ۲۷۵-۲۹۰).

در افسانه‌هایی که انتقال قدرت با مسالمت صورت می‌گیرد، شاه پس از اینکه متوجه می‌شود که دامادش دارای لیاقت مدیریت و رهبری جامعه است، قدرت را به وی واگذار می‌کند؛ اگرچند چگونگی پی بردن شاه به لیاقت داماد نیز خالی از اشکال نیست و متأسفانه تصمیم‌گیری مبتنی بر ارزیابی‌های سطحی است. هنگامی که شاه چندین دختر دارد، همسر کوچک‌ترین دختر به عنوان جانشین شاه انتخاب می‌شود («کره ابر و باد»، اردلانی، ۱۳۸۲: ۸۳-۹۲؛ «اسب بادی»، پاک، ۱۳۹۱: ۱۸۵-۱۹۳؛ «شهر سنبل»، بلادی، ۱۳۸۱: ۷۳-۸۰؛ «کره اسب سیاه»، کریستن‌سن، ۱۳۹۳: ۶۱-۶۹؛ «اسب شاه پریان»، جعفری قنوتی، ۱۳۸۶: ۷۴-۷۷؛ «کلو شاه عباسی»، صرفی، ۱۳۸۷: ۲۴۳-۲۴۴؛ «شاهزاده و دختر پادشاه»، صرفی، ۱۳۸۷: ۲۷۱-۲۷۶؛ «کره سیاه»، حسام‌پور و جبار، ۱۳۹۰: ۲۰۱-۲۰۷؛ «آلتین توپ»، بهرنگی و دهقانی، ۱۳۸۱: ۶۰-۷۰؛ «کره دریایی»، الول ساتن، ۱۳۸۲: ۳۲-۴۱). در مورد فرزندان پسر نیز، اغلب کوچکترین پسر به جانشینی شاه می‌رسد، آیا این دو توافق تصادفی است یا دلیلی دارد؟ قابل توجه این که در ادب حماسی نیز ازدواج با دختر همراه با انتقال قدرت به داماد است (آیدنلو، ۱۳۹۶: ۵۵-۸۱).

دامادی که جانشین شاه می‌شود، معمولاً از طبقات پایین جامعه برخاسته و در هنگام خواستگاری مورد تمسخر قرار گرفته است. آیا این عدم تناسب نمی‌تواند انعکاسی از رخداد‌های واقعی در هنگام انتقال قدرت از یک سلسله به سلسله دیگر باشد؟ در تاریخ کسانی که توانستند سلسله‌ای را بنیان‌گذاری کنند، معمولاً متعلق به طبقات پایین جامعه

بودند. لذا احساس می‌کرده‌اند که اعیان و اشراف به آنان به چشم حقارت می‌نگرند. این تازه به دوران رسیده‌ها برای دستیابی به وجهه اجتماعی و پوشانیدن نقطه ضعف خود، تمایل داشته‌اند تا با شاهزاده خانم‌های سلسله پیشین و یا با دختران اعیان و اشراف، وصلت کنند. در تاریخ شواهد فراوانی وجود دارد که حاکمان جدید، سعی می‌کرده‌اند تا با جعل نسب‌نامه به مردم بقبولانند که از نوادگان شاهان پیشین هستند.

۲-۱-۴. جنگ

در «میراث با ارزش» (رحمانیان، ۱۳۷۹: ۷۳-۷۷) به شاه ظالم و طماعی اطلاع می‌دهند که قصرش در محاصره سربازان شخص کچلی که تا چندی پیش «یک‌لا قبا بوده» قرار گرفته است. هنگامی که شاه متوجه می‌شود که نمی‌تواند با دشمن مقابله کند، به دست و پای وی می‌افتد. کچل به او می‌گوید که «تا موقعی که تو شاه باشی هی ظلم و خیانت می‌کنی. یا تاج و تخت را با دست خودت به من بده یا الان می‌گویم خاک قصرت را به تو بره بکشند». بنابراین شاه از روی ناچاری وادار به کناره‌گیری می‌شود.

در «مغول دختر» (بلادی، ۱۳۸۱: ۹-۲۰) قهرمان داستان (شاهزاده بهرام) برای وصال «مغول دختر» که نادیده عاشقش شده است، عازم محلی زندگی دختر می‌شود. پس از ماجراهای زیاد به وصال محبوب می‌رسد. پدر دختر، پادشاه سرزمینی است و شاهزاده جانشین او می‌شود. پس از مدتی شاهزاده بهرام به ایران باز می‌گردد و جانشین پدرش نیز می‌شود. در داستان روایت شده که وی کشورهای بین این دو سرزمین را نیز با جنگ به دست می‌آورد و شاه «هفت اقلیم» می‌شود.

در «کچل مم‌سیاه» (بهرنگی و دهقانی، ۱۳۸۱: ۲۹۷-۳۱۸) قهرمان داستان (کچل مم‌سیاه) که از طبقه پایین اجتماع است، آهسته آهسته به جمع‌آوری نیرو می‌پردازد، حتی موفق می‌شود که با شاه فرنگ مبارزه کند و دختر وی را بگیرد. پس از آن به شهر خودش می‌آید. به ادامه داستان دقت فرمایید:

کچل مم‌سیاه با کبکبه و دبدبه وارد شهر شد و یک‌راست رفت به خانه خودش و پیش ننه‌اش. دختر را هم پیش خود نگه داشت و به پادشاه محل نگذاشت. خبر به پادشاه رسید که کچل مم‌سیاه با چهار نفر زبان نفهم دیگر و دختر پادشاه فرنگ که مثل و مانندش در دنیا نیست، رفت به خانه خودش و به تو هیچ اعتنا هم نکرد. پادشاه کسی را فرستاد به دنبال کچل مم‌سیاه که آن چهار نفر و دختر را بفرست پیش من که دختر پادشاه لایق قصر من است نه دخمه دودزده و گاه‌گلی تو.

کچل مم‌سیاه هم پیغام فرستاد که ای پادشاه یکی از این دو کار را بکن. یا همین دقیقه شکار اول و چهل مادایان مرا بده و از شهر برو بیرون و همه چیز را به من بسپار، یا در این صورت هرچه دیدی از چشم خودت

دید. این را هم بدان که قشون تو بیشتر از قشون پادشاه فرنگ نیست که از دست من عاجز و بیچاره شده بود. پادشاه و وزیر با هم نشستند و شور کردند و بالاخره قرار گذاشتند که اگر جانشان را سالم در بیرند کار بزرگی کرده‌اند. بعد از رفتن آنها کچل مم‌سیاه غلام‌هایش را برداشت و آمد و بر تخت نشست و ننه‌اش را هم وزیر کرد.

در «دختر پادشاه و بیچه غریب» (رحمانی، ۱۳۷۷: ۱۲۵-۱۳۱) قهرمان داستان که از شهر و دیارش فرار کرده، وارد شهری می‌شود و خبری می‌شنود. «در شهر اعلان شد که جنگ شدیدی شروع شده، هر کس بتواند این جنگ را فتح کند، برایش شاهی این شهر داده می‌شود.» البته در داستان مشخص نمی‌شود که طرفین جنگ چه کسانی هستند ولی می‌توان استنباط کرد که جنگ بین «حاکم کنونی» و «مدعی شاهی» بوده است و فاتح جنگ، شاه خواهد شد. در تاریخ ایران، به‌وفور می‌توان نمونه‌هایی به‌دست آورد که انتقال قدرت توسط جنگ صورت گرفته است.

۲-۱-۵. کودتا

در اوسنه‌ها نامی از «کودتا» نیست. با این وجود دقت در برخی از اوسنه‌ها مشخص می‌کند که کودتا شده‌است. در «شاهزاده جوانمرد» (صرفی، ۱۳۸۷: ۲۲۳-۲۳۰) دختر پادشاه ظالمی، اندیشه کشتن و از میان برداشتن پدرش را با همسرش در میان می‌گذارد. برنامه آنان این بوده تا شاه را بکشند و پس از آن دختر جانشین پدر شود و پس از مدتی او نیز سلطنت را به شوهرش واگذار کند. در «بانو حسین پری‌زاد» (خزاعی، ۱۳۸۲: ۵۷-۷۰) وزیر علیه شاه اقدام می‌کند و خود را شاه می‌خواند. در «نورالعین» (بلادی، ۱۳۸۱: ۲۱-۳۲) وزیری مشغول جاسوسی از شاه است، اگر تصور کنیم که این‌گونه جاسوسی‌ها در راستای به‌دست آوردن اطلاعات محرمانه لازم به منظور انجام کودتا علیه شاه بوده، با واقعیت فاصله زیادی ندارد.

در شماری از اوسنه‌ها، قهرمان داستان که داماد پادشاه است با از بین بردن شاه، وزیر و مشاوران شاه و اعیان و اشراف، تاج شاهی را تصاحب می‌کند («انس پری»، رحمانیان، ۱۳۷۹: ۱۹-۲۷؛ «شکارچی»، رحمانیان، ۱۳۷۹: ۳۲-۳۵؛ «قنبر خوش‌شانس»، رحمانیان، ۱۳۷۹: ۲۰۰-۲۰۶؛ «محبت علی»، انجوی شیرازی، ۱۳۹۴-ب: ۷۵-۸۵؛ «ابراهیم گاوچران»، انجوی شیرازی، ۱۳۹۴-ب: ۱۲۷-۱۳۶؛ «تعبیر خواب»، انجوی شیرازی، ۱۳۹۴-ب: ۱۳۷-۱۴۶؛ «رفتن حسن کچل به دنیای دیگر»، الول‌ساتن، ۱۳۸۶: ۱۴۶-۱۵۶؛ «آوچی محمد»، انجوی شیرازی، ۱۳۹۳-الف: ۲۳۲-۲۴۹؛ «آکچل»، انجوی شیرازی، ۱۳۹۳-الف: ۲۵۰-۲۵۶؛ «پادشاه گلیمه گوش»، انجوی شیرازی، ۱۳۹۳-الف: ۲۵۶-۲۷۱). در «سه فرزند پیر مرد»

(صرفی، ۱۳۸۷: ۲۵۹-۲۶۰) یکی از نزدیکان شاه، پس از کشتن شاه، جانشین وی می‌شود. در «حسین کچل» (سادات اشکوری، ۱۳۹۳: ۳۰-۳۹) روایت شده که شاه به تحریک وزیر از حسین کچل تقاضاهای متعدّد بی‌مورد می‌کند تا بهانه‌ای بیابد و او را بکشد. این شخص نیز با ترتیب دادن برنامه‌ای، شاه و وزیر را می‌شکد و به شاهی می‌رسد. جالب اینکه در این داستان‌ها ذکری از عکس‌العمل مردم جامعه نسبت به کودتا گزارش نشده است.

در «اسب با وفا» (آذرافشار، ۲۰۰-۲۲۰) پادشاهی می‌میرد و بزرگ‌ترین پسرش به شاهی می‌رسد. در ادامه داستان بین کوچک‌ترین پسر شاه (ملک محمد) با دو برادرش اختلاف بروز می‌کند و او، برادرانش به علاوه وزیر و اطرافیان آنان را می‌کشد. پس از آن گفته شده که مردم جمع شدند و «ملک محمد» را به پادشاهی خود انتخاب کردند. در داستان «نصیر و نسترن» (آذرافشار، ۲۳۳-۲۷۳) نوه دختری شاهی ظالم با کمک‌های مخفیانه وزیر که پیرمردی دانا و فرزانه معرفی شده، موفق می‌شود که در حین جنگ، پدر بزرگش را بکشد. پس از آن مردم از وزیر تشکر و او را به شاهی انتخاب می‌کنند. آیا نمی‌توان این را کودتا دانست؟ کودتایی که در آن وزیر با زیرکی به پرورش ناراضیان می‌پردازد، مخفیانه کمکشان می‌کند، تحت حمایتشان می‌گیرد، جهت سرنگونی شاه نیروهای آنان را سازمان‌دهی و بسیج می‌کند و سپس با برنامه‌ریزی دقیق، شاه را به دست یکی از نزدیکانش به قتل می‌رساند تا به تاج و تخت شاهی دست یابد.

۲-۱-۶. کودتای نرم

در «حکایت پادشاه دل‌رحم» (رحمانیان، ۱۳۷۹: ۱۱۸-۱۲۱) روایت شده است که: یکی بود یکی نبود. زیر گنبد کبود یک پادشاهی بود که آنقدر مهربان بود که معروف شده بود به پادشاه دل‌رحم. یک روز همین‌طور که نشسته بود روی تخت شاهی، یک درویش فقیری آمد و گفت: ای پادشاه دل‌رحم تو این قدر دل‌رحمی، بیا و یک آرزویی من دارم برآورده‌اش کن! پادشاه دل‌رحم گفت: آرزویت چیست؟ درویش گفت: آرزویم این است که چند روز به جای تو پادشاهی کنم! پادشاه دل‌رحم، قبول کرد. گفت: باشد، حرفی نیست و بیا بنشین به جای من. من هم می‌روم سفر.»

خلاصه، پادشاه دل‌رحم از تخت آمد پایین و درویش رفت جای او. پادشاه دل‌رحم هم رفت سفر. سه روز که گذشت از سفر برگشت و گفت: حالا که به آرزویت رسیدی از تخت شاهی بیا پایین. اما درویش گفت: برو پی کارت، این تاج و تخت مال خود من است. بعد هم دستور داد پادشاه دل‌رحم را بیرون کردند.

داستان‌ها پرواز داده می‌شود، متفاوت گزارش شده است؛ در برخی از اوسنه‌ها، مشخص نمی‌شود که پرنده مورد نظر چه بوده ولی در تعدادی از موارد این پرنده، «باز» (سلطان صادق) سادات اشکوری ۱۳۹۳: ۱۱۸-۱۲۵؛ «کاکایی که دختر اربابش رو به تخت سلطنت رسوند»؛ الول ساتن، ۱۳۸۲: ۱۸۹-۱۹۳؛ «فرهاد و فرخ»، جعفری قنواتی، ۱۳۸۶: ۶۳-۷۳؛ «ابوصابر»، جعفری قنواتی، ۱۳۸۶: ۱۴۴-۱۴۶، «کبوتر» (گل و نسترن)، آذرافشار، ۸۴-۸۶؛ «حکایت پادشاه دل رحم»، رحمانیان، ۱۳۷۹: ۱۱۸-۱۲۱) و «گنجشک» (خداوند شایه گدا ایلیه گدایه شاه»، جعفری قنواتی، ۱۳۸۶: ۱۴۰-۱۴۳) گفته شده است. در برخی از روایات پرنده را «یک‌بار» پرواز می‌دهند (پیرمرد خارکن یا سعد و سعید»، و کیلیان، ۱۳۸۲: ۱۹۸-۲۰۵؛ «گل و نسترن»، آذرافشار، ۸۴-۹۶) ولی در برخی دیگر از داستان‌ها، پرنده را «دوبار» (سلطان صادق) سادات اشکوری ۱۳۹۳: ۱۱۸-۱۲۵؛ «گل و نسترن»، حلواچی نسلجی، ۱۳۹۳: ۱۰۷-۱۰۷؛ «فرهاد و فرخ»، جعفری قنواتی، ۱۳۸۶: ۶۳-۷۳، «سه‌بار» (نقل شمس و قمر»، رحمانی، ۱۳۷۷: ۲۷۱-۲۷۹؛ «دختر پادشاه»، رحمانی، ۱۳۷۷: ۲۸۰-۲۹۷؛ «شمس‌الدین و نورالدین»، قتالی، ۱۳۸۹: ۲۵۷-۲۶۲؛ «گل و نسترن»، و کیلیان، ۱۳۸۲: ۲۰۶-۲۱۲) و یا «چهاربار» (حکایت پادشاه دل رحم»، رحمانیان، ۱۳۷۹: ۱۱۸-۱۲۱) پرواز می‌دهند. در تمام مواردی که پرنده را بیش از یک‌بار پرواز می‌دهند، نتیجه تغییر نمی‌کند. بنابراین فرآیند انتخاب شاه با پرواز «مرغ سعادت» و فرود آن از آسمان بر سر یک فرد، فرآیندی کاملاً غیرتصادفی است، در نهایت توده مردم نیز پس از اینکه پادشاه جدید را می‌شناختند، متفرق می‌شدند.

۲-۲. «فره ایزدی» و «آیین زروانی» در انتخاب شاه

پرواز دادن «مرغ سعادت» عجیب‌ترین روش انتخاب شاه در اوسنه‌هاست. به سادگی نمی‌توان با جستجوی در تاریخ مورد مشابهی برای آن یافت. به منظور یافتن مورد مشابه در تاریخ، باید به باورهای نیاکانمان در گذشته‌های دور توجه کنیم. در ایران باستان، این باور وجود داشته که شخصی «شایستگی» رسیدن به «شاهی» دارد که از «فره ایزدی» برخوردار باشد. همراهی «فره» با «شاه»، علاوه بر اینکه ملاک مشروعیت حکومت او بوده، تضمین‌کننده پیروزی او بر بدخواهان و موفقیتش در مدیریت جامعه نیز بوده است. در صورت نداشتن فره، تلاش‌های فرد به ثمر نمی‌رسیده، اگر شاه نبوده به شاهی نمی‌رسیده و اگر شاه بوده، بنیان حکومت او سست و لرزان می‌شده و از رقیب دارای فره، شکست می‌خورده است (کاتوزیان، ۱۳۹۲: ب-۷۳-۱۱۰).

علی‌رغم اینکه ایرانیان باستان معتقد بودند که «شاه» باید دارای «فره» باشد، ملاک (یا ملاک‌های) عینی مشخصی ارایه نمی‌شده که با استفاده از آن بتوان متوجه شد که چه فردی دارای فره است، تنها پس از پیروزی بر دشمن مشخص می‌شده که وی دارای «فره» است. همین دلیل در طول تاریخ، درگیری‌های بسیار زیادی بین مدعیان تاج و تخت شاهی به وقوع پیوسته است.

نفوذ عمیق عقایدی از «کیش زروانی» در پندار ایرانیان شایان توجه است. در اینجا برایمان مهم نیست که آیا «پرستش زروان» آیینی کهن و مستقل از «دین زرتشت» بوده یا بدعتی بوده که در آموزه‌های زرتشت وارد شده است؟ همچنین برایمان مهم نیست که خاستگاه این آیین غرب یا شرق ایران بوده است (دولت‌آبادی ۱۳۹۵: ۵۷-۷۴، ۱۰۱-۱۳۹). مهم‌ترین آموزه این آیین، که تأثیر بسیار عمیقی بر عملکرد آحاد جامعه ایرانی داشته است، اعتقاد راسخ به «تقدیر» و «جبرگرایی» است (همان: ۵۰؛ زهر، ۱۳۸۴: ۳۷۹-۳۹۷). معتقدان به «زروان» پذیرفته بودند که «فرجام کارها» از پیش مشخص شده و قابلیت تغییر ندارد؛ پس باید در زندگی به سهم خود راضی و خشنود بود، احساسات خویش را فرونشانید و تا هنگام رهسپاری به سرای جاودان، یکسره خود را به دست تقدیر سپرد (زهر، ۱۳۸۴: ۴۱۰). به این ترتیب، پذیرش «قسمت»، مایه سعادت و بهروزی فرد و تضمین کننده ثبات و پایداری در سطح جامعه قلمداد می‌شده است.

در «اقبال و زمردشاه» (انجوی شیرازی، ۱۳۹۴-الف: ۲۶۳-۲۶۹) شاهی در دشت و کوه به سیاحت مشغول بوده است که با «پیرمردی» که «اقبال» نامیده می‌شده، مواجه می‌شود. «اقبال» به او می‌گوید که در زندگی هر کسی چند صباحی باید «اقبال» از او روی برگرداند و برای او نیز چنین رقم خورده، ولی هنگام آن در اختیار پادشاه گذارده شده است. شاه پس از مشورت با همسرش، پیشنهاد می‌دهد که همین آلان آماده برگشتن «اقبال» از خود است. پس از مراجعت به شهر متوجه می‌شود که مردم علیه او در حال شورش هستند و او را از شاهی «خلع» می‌کنند. در این داستان به نقش «اقبال» در «سرنوشت» تاکید شده و تسلیم بودن در برابر آن به خوبی تصویر شده است. جالب توجه اینکه در این افسانه، «اقبال» به شکل یک «پیرمرد» بر شاه ظاهر می‌شود. باید توجه داشت که «زروان»، «خدای زمان بی‌کرانه» و «قدیم» (ازلی) است.

اگر در «قسمت» (یا اقبال) فردی مقرر شده باشد که به شاهی می‌رسد، به معنی این است که وی دارای «فره ایزدی» است و بدون شک و تردید به پادشاهی خواهد رسید. پذیرش این که نمی‌توان با «قسمت» درافتاد، نکته بسیار مهم و درخور تأمل است. چون نشستن بر

«تخت شاهی»، «قسمت» و «تقدیر» فردی است که به تاج و تخت دست یافته، آحاد جامعه نیز باید تکیه‌زدن او بر اریکه قدرت را با کمال میل بپذیرند و نباید برای به زیر کشیدن وی از قدرت تلاش کنند، چراکه راهی برای تغییر تقدیر و سرنوشت وجود ندارد، پس چاره‌ایی جز رضایت دادن به «قسمت» نیست.

به‌طور کلی «پرنده» نماد عالم ملکوت است (شوالیه و گبران، ج ۲، ۱۳۸۸: ۱۹۷)، علاوه بر آن هر پرنده‌ایی، نماینده‌ای از نمادهای دیگر است؛ مثلاً در «باز» نشانه «خورشید» دیده می‌شود (همان، ج ۲: ۲۳) و خورشید نیز نماد «شاهنشاهی» است (همان، ج ۳: ۱۲۰)، خواب عقاب یا رؤیت آن، نماد شاهی قدرتمند است (همان، ج ۴: ۲۹۶)، در دوره مادها و پارس‌ها، عقاب نشانه پیروزی بوده (همان، ج ۴: ۲۹۴-۲۹۵) و پرچم دوره هخامنشی، عقابی طلایی با بال‌های بسته بوده که بر نوک نیزه‌ایی قرار داشته، این عقاب نشانه قدرت و فتح ایرانیان در جنگ بوده است (همان، ج ۴: ۲۹۵). «هما»، پرنده اسطوره‌ای است که رمزپردازی آن با مفاهیم دولت و اقبال مرتبط است. «هما» مظهر «فره کیانی» بوده است (همان، ج ۵: ۵۸۸-۵۸۹). «سر» نماد فعالیت اصل فعال، شامل نیروی حکومت کردن و فرمان دادن است (همان، ج ۳: ۵۶۲). علاوه بر آن «سر» شریف‌ترین قسمت بدن و محل نهادن «تاج شاهی» است. «آسمان» نیز نمادی از ماورا، قدرت، بقا و قداست است (همان، ج ۱: ۱۸۶).

بنابراین با توجه به اعتقاد به «قسمت» و «تقدیر» غیرقابل تغییر در «آیین زروانی» که به‌طور قطع توده مردم برای چند ده قرن به آن باور قلبی داشته‌اند، انتخاب پادشاه با استفاده از پرواز و فرود همای سعادت که در اوسنه‌های عامیانه بارها و بارها تکرار شده است، قابل توجه خواهد بود. پرواز دادن «مرغ سعادت» یا «مرغ سلطنت» (نماد عالم ملکوتی) و فرود غیرتصادفی آن (نشانی از تقدیر غیرقابل تغییر) از آسمان (نماد ماوراء و قداست) بر «سر» (شریف‌ترین قسمت بدن، محل قرارگیری تاج شاهی و نشانی از دارابودن نیروی حکمرانی) فردی تازه وارد به شهر افسانه‌ای، اشاره به این است که «توده مردم» باید بدانند که قسمت بوده که آن فرد به «شاهی» که «موهبتی الهی» است، دست یابد و چون به قدرت رسید توده مردم نه تنها حق و اجازه اعتراض ندارند که باید مقدم او را گرامی دارند و اظهار خرسندی کنند.

در «قصه مرغ کیمیا» (جعفری و جعفری، ۱۳۹۱: ۲۴۳-۲۴۸) مرد خارکنی، «مرغ کیمیا» را می‌یابد و آن را به خانه می‌آورد. زرگری طماع، متوجه می‌شود که مرد خارکن مرغ کیمیا در خانه دارد. برای دست یافتن به آن نقشه‌ای طراحی می‌کند. وی به اغفال همسر خارکن

می‌پردازد. زن خارکن مرغ را می‌کشد و برای زرگر غذایی درست می‌کند ولی دو پسر خارکن، غافل از همه جا، یکی جگر و دیگری سر مرغ را می‌خورند. پس از آن زرگر از زن خارکن می‌خواهد تا پسرانش را بکشد. پسران که متوجه خطر می‌شوند، از خانه فرار می‌کنند. در داستان گفته شده که هر کس سر مرغ کیمیا را بخورد تا زمانی که سر (که غیرقابل هضم است) در بدنش باشد، شایستگی رسیدن به شاهی دارد. پس از فرار از خانه، پسری که سر مرغ خورده (بهروز)، به شهری می‌رسد که پادشاه آن به تازگی از دنیا رفته است. «بهروز» در حمام شروع به کار می‌کند. پس از چند روز، مردی سوار بر اسب در میدان شهر می‌ایستد و «باز شاهی» را رها می‌کند. باز شاهی بر سر «بهروز» فرود می‌آید. مردم نتیجه را نمی‌پذیرند، یک‌بار دیگر باز شاهی را پرواز می‌دهند و مجدداً باز بر سر بهروز می‌نشیند. در داستان گفته شده است: «... مردم پذیرفتند که باز شاهی اشتباه نمی‌کند و حتماً این شاگرد حمامی لیاقت حکومت دارد. پس بهروز سلطان شهر گردید...»

در «افسانه دو برادر و مرغ آرزوها» (اردلانی، ۱۳۸۲: ۷۵-۸۱) اتفاقات مشابهی روایت شده است. در اوسنه‌هایی که «مرغ سعادت» پرواز داده می‌شود، با تغییر سلسله شاهی روبرو هستیم. در عالم واقعیت این تغییر با کشت و کشتار و خونریزی زیاد همراه بوده است، نه همچون داستان‌ها که انتخاب در فضایی با آرامش کامل انجام می‌شود. باید پذیرفت یکی از کارکردهای اوسنه‌ها، کارکرد تعلیمی آنهاست (تمیم‌داری، ۱۳۹۰: ۵۷). احتمالاً هدف از توصیف چگونگی انتخاب «پادشاه جدید» توسط «مرغ سعادت»، تعلیم این نکته مهم بوده است که به «تاج و تخت پادشاهی» رسیدن «تصادفی» نیست؛ قسمت غیرقابل تغییر فردی است که همای سعادت بر سرش نشسته، این قسمت در عالم ملکوت از پیش مشخص بوده؛ بنابراین سزاوار و شایسته نیست که با آن به مخالفت برخاست و برای شکست آن تلاش کرد. نتیجه هر مخالفتی «شکست قطعی» است، همچنان که اگر مرغ سعادت را چهاربار پرواز دهند مجدداً بر سر همان فرد خواهد نشست. پس عاقلانه و منطقی است که در شرایطی که افراد قادر به تغییر مقدرات نیستند، «قسمت» را با طیب خاطر بپذیرند.

این گونه اوسنه‌ها بسامد بالایی دارند. شاید دلیلش همین باشد که توده مردم، تغییر را پذیرا باشند و پس از استقرار یک شاه، برای برانداری او تلاش نکنند؛ بنابراین همواره حاکمان از نقل این دست اوسنه‌ها حمایت معنوی می‌کرده‌اند. نتیجه این فکر جز این نیست که توده مردم و حتی نخبگان جامعه برای اراده خود ارزشی قایل نشوند و در تنازعات بر سر قدرت، نه تنها به صورت فعال وارد عرصه نشوند که بسیار منفعلانه عمل کنند.

متأسفانه نتیجه قهری پذیرش نقش بی‌بدیل تقدیر در نیل به قدرت، این است که «شاه»، «قدرتش» را موهبتی تصور می‌کند که به او تفویض شده‌است؛ بنابراین در برابر توده مردم (رعیت) احساس مسئولیت نمی‌کند. در چنین جامعه‌ای کارگزاران حکومتی نیز خود را عملاً «مسئول» (به معنای شخصی که باید پاسخگویی کردارهایش باشد) نمی‌دانند. چون کارگزاران حکومت خود را مسئول نمی‌دانند، در درونشان احساس نمی‌کنند که باید پاسخگو باشند که چرا کارهایشان با ناکامی قرین بوده است. آنان علت ناکامی‌ها و شکست‌ها را در پندار، گفتار و کردار خود جستجو نمی‌کنند، دلیل شکست‌ها را در نداشتن برنامه عملیاتی مناسب نمی‌دانند. تحلیل سخن آنان این است که نیروی یا نیروهای قادر قاهری باعث شد که برنامه‌های آنان شکست بخورد.

صدهزاران دریغ و افسوس که این شیوه مذموم و ناپسند تا امروز نیز جریان دارد. امروزه کارگزاران دولت، خود را مسئول می‌نامند، ولی مسئولیت ناکامی‌ها را نمی‌پذیرند؛ چراکه علت قرین نبودن کارهایشان با موفقیت را به گردن کارشکنی رقبای داخلی و سیاست‌های استعماری و دشمنی استکبار جهانی می‌اندازند. گو اینکه «ابر و باد و مه و خورشید و فلک» در تلاشی بی‌وقفه بوده و هستند تا «مطلوب» حاصل نشود، جالب‌تر اینکه در این میان برای خود نقشی قایل نمی‌شوند، جز اینکه علم غیب نمی‌دانسته‌اند و قادر به تغییر شرایط (بخوانید تقدیر) نبوده‌اند.

نکته بسیار جالبی در «پادشاه یمن» (انجوی شیرازی، ۱۳۹۴-الف: ۲۶۹-۲۷۴) به چشم می‌خورد، دقت کنید: «... آن شهر شاه نداشت و مردم شهر عهد بسته بودند که آن روز هر غریبی که به شهر آمد او را شاه خودشان کنند. مرد دید که اهل شهر به طرف او می‌آیند. مرد از این پیشامد قدری ترسید ولی چون مردم به او نزدیک شدند گفتند تو باید شاه ما بشوی و او را بردند و به تخت نشانیدند.»

به وضوح روشن است که در این داستان مردم منتظر ورود فردی هستند که توانسته بر شاه پیشین غلبه پیدا کند. تجمع مردم نه برای انتخاب پادشاه بلکه به منظور اعلان وفاداری و اظهار شادمانی به «اقبالی» است که به «تازه وارد» رو آورده است.

۲-۳. برکناری شاه با مخالفت مردم

در شمار بسیار اندکی از اوسنه‌ها مردم در امر انتقال قدرت به طور نسبتاً فعالی وارد صحنه می‌شوند تا شاهی را برکنار کنند. به قسمتی از افسانه «انگشتر زنها مارون» (وکیلان، ۱۳۸۲: ۱۸۴-۱۹۰) توجه کنید: «پادشاهی در حال مرگ بود، به فرزندش وصیت کرد که بعد از من از ثروت و دارایی خودت به نحو احسن استفاده کن. بعد از مدتی پادشاه از دنیا رفت و

پسرش بر اثر قماربازی تمام مال و دارایی خود را از دست داد و او را از پادشاهی خلع کردند. به صراحت گفته شده که شاه «قمارباز» را از سلطنت خلع کردند اما به فرآیند خلع پرداخته نشده است؛ مثلاً مشخص نیست که خویشاوندان شاه و وکلا و بزرگان لشکری و کشوری، شاه را خلع کردند یا توده مردم؛ همچنین مشخص نیست که روال کار چگونه بوده و بالاخره فرآیند خلع شاه تا چه اندازه همراه با خشونت بوده است؟

در «خداوند شایه گدا ایلیه گدایه شاه» (جعفری قنوتی، ۱۳۸۶: ۱۴۰-۱۴۳) مردم متوجه شدند که تغییری در اداره کارها صورت گرفته، پس از بررسی پی بردند که این تغییرات به خاطر این است که شخص دیگری جای شاه بر تخت نشسته و اقدامات مثبتی انجام داده است. چون مردم از تغییرات انجام شده رضایت خاطر داشتند، «تظاهرات می کنند» و «شلوغی به راه می اندازند» و شاه قدیم را برکنار می کنند و فردی که اصلاحات به عمل آورده را به شاهی می رسانند. در این اوسنه که گردآوری آن بعد از سال ۱۳۵۷ است به صراحت گفته شده که «مردم تظاهرات کردند». به کاربردن واژه «تظاهرات» به خوبی نشان دهنده تاثیر انقلاب اسلامی در روایت داستان است. در اوسنه مشابهی که پیش از سال ۱۳۵۷ جمع آوری شده از واژه «تظاهرات» که برای راوی شناخته شده و ملموس نبوده، استفاده نشده است («پادشاه یمن» انجوی شیرازی، ۱۳۹۴-الف: ۲۶۹-۲۷۴).

در «چهل مادیون» (اردلانی، ۱۳۸۲: ۴۳-۵۶) و «دختر پادشاه و چوپان» (اردلانی، ۱۳۸۲: ۱۷۶-۱۷۹) شاه داوطلبانه از قدرت کناره گیری می کند و از مردم می خواهد که برای خود شاهی انتخاب کنند. البته به اینکه آنها چگونه شاه انتخاب کنند اشاره ای نشده است.

در «پادشاه ظالم که رعیت او را از سلطنت برکنار کرد» (الول ساتن، ۱۳۸۲: ۲۱۰-۲۱۳) وزیر و اطرافیان شاهی ظالم با همکاری یکی از زنان شاه، در برنامه ای از شاه درخواست می کنند (یا بهتر است گفته شود که وی را تهدید می کنند) که به رعیت ظلم و ستم روا ندارد. شاه که چاره ای نداشته است در ابتدا می پذیرد ولی پس از گذشت چند روز دوباره تغییر رویه می دهد و ظلم و ستم را در پیش می گیرد. رعیت شورش می کند و در اقدامی غافلگیرانه، شاه را می کشند. پس از آن خطاب به بزرگان کشور می گویند که: «حالا بزرگان شهر، هر کی رو عقلتون می رسه که عادل، سلطان کنیم، می خواد پسر شاه باشه، می خواد هر که باشه، سلطان باید عادل باشه، کافرم اگه باشه، باشه!»

در این اوسنه مردم فعالانه وارد صحنه می شوند ولی مشاهده می شود که انفعالی نیز عمل کنند، آنان برای خود حقی قایل نیستند که به انتخاب شاه فکر کنند. به عبارت دیگر به درستی نمی دانند که چه می خواهند یا باید بخواهند؛ البته نباید غافل شد که تا حدودی

می‌دانسته‌اند که خواهان چه نیستند، خواهان ظلمی که کارد را به استخوانشان رسانیده نیستند؛ آنان چراغ به دست بدنبال سلطانی عادل می‌گردند، آرزویی که در بسیاری از مقاطع تاریخی ایران، مردم به دنبالش می‌گشته‌اند (کاتوزیان، ۱۳۹۲-الف: ۱۰-۱۵).

۳. نتیجه‌گیری

در اوسنه‌های عامیانه روایت شده است که «انتقال قدرت» علاوه بر رسیدن شاهی از پدر به پسر، دختر یا داماد، می‌تواند نتیجه جنگ و کودتا نیز باشد. مشابهت‌های بسیاری بین افسانه‌ها و تاریخ واقعی این مرز و بوم از نظر رخدادها و فراوانی آنها وجود دارد. پرواز دادن «مرغ سعادت» و نشستن آن بر سر فردی که باید «به شاهی بر او آفرین» خواند، از جمله روش‌های رسیدن به شاهی در داستان‌هاست. تأثیر باورهای «زروانی» از جمله اعتقاد به «قسمت و تقدیر غیرقابل تغییر» در انتقال قدرت موضوع بسیار مهمی است که نمودی شایان توجه در اوسنه‌ها دارد. هنگامی که مردمی بتوانند انتقال قدرت از گروهی به گروهی دیگر را بپذیرند و آن را «قسمت» بدانند، بدیهی است که انتقال شاهی از پدری تاجدار به یکی از پسرانش و یا از شاهی به یکی از خویشاوندان نزدیکش را بسیار ساده‌تر خواهند پذیرفت.

کتابنامه

الف. منابع فارسی

- آزاده، حسین. (۱۳۸۰). *قصه‌های فارس*. تهران: مرکز.
- آذرشب، حسین. (۱۳۷۹). *افسانه‌های مردم کیکیلویه و بویراحمد*. شیراز: تخت جمشید.
- آقامحمدی، محمد. (۱۳۷۴). *فرهنگ مردم ابهر - فرهنگ عامیانه و ضرب‌المثل‌های ترکی*. ابهر: ناشر مولف.
- آیدنلو، سجاد. (۱۳۹۶). «چندین بن‌مایه و آیین مهم ازدواج در ادب حماسی»، *دو حضرت سیمرخ*. چاپ اول، تهران، بنیاد موقوفات دکتر محمود افشار و انتشارات سخن، صص ۵۵-۸۱.
- اردلانی، شمس‌الحاجیه. (۱۳۸۲). *قصه‌ها و افسانه‌های استان بوشهر*. بوشهر: انتشارات بوشهر.
- افتخارزاده، افسانه؛ مریم و غلامرضا ایجاد. (۱۳۸۸). *قصه‌های بلوچی*. تهران: چشمه.
- الول‌ساتن، لارنس پل. (۱۳۸۲). *قصه‌های مشدی گلین‌خانم*. چاپ سوم. تهران: نشر مرکز.
- الول‌ساتن، لارنس پل. (۱۳۸۶). *توپوزقلی میرزا*. تهران: نشر ثالث.

- امیری کله جویی، کیومرث. (۱۳۸۷). *افسانه‌های لکی*. چاپ اول. تهران: سوره مهر.
- انجوی شیرازی، سید ابوالقاسم. (۱۳۹۳-الف). *دختر نارنج و ترنج*. چاپ دوم. تهران: امیرکبیر.
- انجوی شیرازی، سید ابوالقاسم. (۱۳۹۳-ب). *گل به صنوبر چه کرد؟* چاپ ششم. تهران: امیرکبیر.
- انجوی شیرازی، سید ابوالقاسم. (۱۳۹۴-الف). *گل بومادران*. چاپ دوم. تهران: امیرکبیر.
- انجوی شیرازی، سید ابوالقاسم. (۱۳۹۴-ب). *عروسک سنگ صبور*. چاپ دوم. تهران: امیرکبیر.
- بلادی، معصومه بیگم (۱۳۸۱). *مجموعه افسانه‌های جنوب ایران*. چاپ اول. تهران: پازینه.
- بهرنگی، صمد و بهروز دهقانی. (۱۳۸۱). *افسانه‌های آذربایجان*. چاپ سوم. تهران: مجید.
- بیات، محمد (۱۳۸۹). «محوریت قهرمانان زن در قصه‌های عامیانه». *نقد ادبی*. سال ۳، شماره ۱۳، صص ۸۷-۱۱۵.
- پاک، عبدالصاح (۱۳۹۱). *افسانه‌های اقوام ایرانی*. چاپ اول. تهران: تندیس.
- تاکه‌هارا، شین؛ و سید احمد کیلیان (۱۳۸۱). *افسانه‌های ایرانی به روایت دیروز و امروز*. چاپ اول. تهران: ثالث.
- تسلیمی، علی (۱۳۹۰). *بررسی و طبقه‌بندی افسانه‌های مردم گیلان*. ج ۲، چاپ اول. رشت: فرهنگ ایلیا.
- تمیم‌داری، احمد (۱۳۹۰). *فرهنگ عامه*. چاپ ششم. تهران: هنگامه.
- جعفری قنواتی، محمد. (۱۳۸۵). ادبیات شفاهی، افسانه‌های واقع‌گرا (رنالیستی) و خنده‌آور. *پژوهشنامه ادبیات کودک و نوجوان* ۴۷، ۸۲-۸۷.
- جعفری قنواتی، محمد (۱۳۸۶). *قصه‌ها و افسانه‌هایی از گوشه و کنار ایران*. چاپ اول. تهران: دفتر پژوهش‌های رادیو.
- جعفری، بهادر؛ راضیه جعفری. (۱۳۹۱). *لبوئی ستاره‌ی درخشان فارس*. جلد ۲، چاپ اول. شیراز: ایلاف.
- حسام‌پور، سعید؛ جبار عظیم (۱۳۹۰). *افسانه‌ها و قصه‌های مردم کوهمره سرخی*. چاپ اول، شیراز: سیوند.
- حلواجی نشلجی، عباس. (۱۳۹۳). *افسانه‌های نسلک*. چاپ اول. قم: مجمع ذخایر اسلامی.
- خزاعی، حمیدرضا. (۱۳۸۲). *افسانه‌های خراسان ج ۷، اسفراین*. چاپ اول. مشهد: ماه‌جان.
- خزاعی، حمیدرضا. (۱۳۸۵). *افسانه‌های خراسان ج ۱۰، طبس*. چاپ اول. مشهد: ماه‌جان.
- دولت‌آبادی، هوشنگ. (۱۳۹۵). *جای پای زروان، خدای بخت و تقدیر*. چاپ اول. تهران: رازگو.

- ذوالفقاری، حسن. (۱۳۹۴). *زبان و ادبیات عامه ایران*. چاپ اول. تهران: سمت.
- رحمانی، روشن. (۱۳۷۷). *افسانه‌های دری*. چاپ دوم. تهران: سروش.
- رحمانیان، داریوش. (۱۳۷۹). *افسانه‌های لری*. چاپ اول. تهران: مرکز.
- رضوی نعمت‌الهی، شمس السادات (۱۳۸۵). *افسانه‌های کرمان*. چاپ اول. تهران: افکار.
- زهر، رابرت چارلز. (۱۳۸۴). *زروان یا معمای زرتشتی‌گری*. ترجمه تیمور قادری. چاپ اول. تهران: امیر کبیر.
- سادات اشکوری، کاظم. (۱۳۹۳). *افسانه‌های دهستان برزروود*. چاپ سوم. تهران: نشر هزار کرمان.
- سعادت، مصطفی (۱۳۹۶). ازدواج‌های خویشاوندی در اوسنه‌های عامیانه‌ی «بندر خمیر» و «بستک» هرمزگان. *پژوهشنامه فرهنگی هرمزگان*. ۹، صص ۲۳-۳۲.
- شبانی، حسن. (۱۳۸۶). *نهبندان دیار خورشید*. چاپ اول. تهران: روزگار.
- شوالیه، ژانگ آلن گریبان. (۱۳۸۸). *فرهنگ نمادها*. ترجمه سودابه فضایی. چاپ سوم. تهران: جیحون.
- صالحی، خسرو. (۱۳۷۷). *باغ‌های بلورین خیال*. چاپ اول. تهران: مرکز.
- صرفی، محمدرضا. (۱۳۸۷). *افسانه‌های مردم کرمان*. چاپ اول. کرمان: مرکز کرمان‌شناسی.
- عرفانی بیضائی، محمدجواد؛ محسن رحیمی. (۱۳۹۴). بررسی نظام باورها در قصه‌های عامیانه طبقه‌بندی‌شده ایرانی. *مجله مطالعات ادبیات کودک*. سال ۶، شماره ۲، صص ۹۹-۱۱۸.
- قتالی، سیدعبدالجلیل. (۱۳۸۹). *هفتاد افسانه از افسانه‌های بندر خمیر (هرمزگان)*. چاپ اول. شیراز: ایلاف.
- قربانی جویباری، کلثوم؛ سارا جلیلیان. (۱۳۹۶). بررسی خویشکاری‌های زنانه در افسانه‌های بیرجند. *فصلنامه علمی ترویجی مطالعات فرهنگی-اجتماعی خراسان*. ۱۲، صص ۸۱-۹۸.
- کاتوزیان، محمدعلی (۱۳۹۲-الف). *ایرانیان: دوران باستان تا دوره معاصر*. ترجمه حسین شهیدی. چاپ دوم. تهران: مرکز.
- کاتوزیان، محمدعلی (۱۳۹۲-ب). *تضاد دولت و ملت: نظریه تاریخ و سیاست در ایران*. ترجمه علی‌رضا طیب. چاپ دهم. تهران: نی.
- کریستن سن، آرتور امانوئل. (۱۳۹۳). *افسانه‌های ایرانیان*. ترجمه امیرحسین اکبری شالچی. چاپ دوم. تهران: ثالث.
- کیانی، منوچهر. (۱۳۸۶). *افسانه‌ها و قصه‌های ایل قشقایی*. چاپ اول. شیراز: کیان نشر.
- میهن دوست، محسن. (۱۳۷۸). *نه کلید*. چاپ اول. تهران: توس.

- میهن دوست، محسن. (۱۳۸۰). *اوسنه های خواب*. چاپ اول. تهران: مرکز.
- میهن دوست، محسن. (۱۳۸۱). *اوسنه های پهلوانی-تغزلی*. چاپ اول. تهران: مرکز.
- وکیلان، سیداحمد. (۱۳۸۲). *قصه های مردم*. چاپ دوم. تهران: مرکز.

ب. منابع لاتین

- Saadat M (2007). Consanguinity marriages in Iranian folktales. *Community Genetics* 10:38-40

پروہشگاہ علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتال جامع علوم انسانی